

Primatoloog Jan van Hooff over evolutie zorgsysteem

"Zorg is pure barmhartigheid"

Ons zorgsysteem is zo oud als de wereld, weet Jan van Hooff, emeritus hoogleraar ethologie en socio-ecologie. Alleen hebben we nu te maken met een commercieel geïndustrialiseerd systeem, terwijl de zorg voorheen grotendeels onderdeel van het familieverband was. Tijdens het congres 'Waarde-volle zorg' sprak Van Hooff over de evolutie van zorg. "Zorg gaat over wederzijdsheid."

Tekst Pien Heuts Foto's DeJaVu reportage

Jan van Hooff (1936) is op z'n ligfiets naar de interviewafspraak gekomen, een paar weken na het LOC-congres in 'zijn' Burgers' Zoo. Hij groeide er op. Zijn grootvader richtte het dierenpark in 1913 op. Zijn ouders en broer waren er directeur. Nazaat Van Hooff is vitaal: jaarlijks fietst hij zo'n vijfduizend kilometer. Op de vraag wat zijn ervaringen met 'de zorg' zijn, moet hij het antwoord schuldig blijven. "Daar heb ik gelukkig nog niet mee te maken gehad. Ik ben gezegend met goede genen."

Wijs en alwetend

Jan van Hooff is bekend om zijn onderzoek naar sociaal gedrag en sociale processen bij dieren, in het bijzonder bij primaten zoals orang-oetans en chimpansees. Nog regelmatig geeft hij daarover colleges en lezingen. "Het is vreemd dat we in onze samenleving zo'n strikte scheiding hanteren tussen werk en privé. Ik ben in de gelukkige situatie en heb het voorrecht dat ik gewoon kan blijven werken. Maar het gros van de mensen moet op 67-jarige leeftijd gedwongen stoppen. Ze worden afgedankt, zijn van minder waarde geworden. Terwijl ouderen van oudsher de rol van wijze en alwetende hadden. Zij waren

degene die de kennis overbrachten en verdienden daarom respect." Hij geeft een mooi voorbeeld van martelbavianen in Ethiopië, waar het sappelen is om te overleven. "Er is heel vaak te weinig eten voor iedereen. 's Morgens stemmen ze waar ze water en voedsel gaan zoeken. De vader van de leider gaat vervolgens mee op zoektocht." Jan van Hooff maakt ter illustratie van zijn verhaal een tekeningetje waarbij hij de route van zoon en vader schetst. Zoon wil rechtdoor, pa wil afbuigen. De route van pa wint het, vanwege de kennis die de oude baviaan heeft. "Die rol zijn ouderen kwijtgeraakt", zegt Van Hooff.

Homo sapiens

Omdat we zo oud worden, is het aantal ouderen gewoon te groot geworden, zegt Van Hooff schertsend. "Kan het milieu dat wel dragen? Als homo sapiens zijn we hier nu zo'n 180 duizend jaar. Vroeger was je oud als je vijftig was. Vaak kwamen we al eerder aan ons einde. Nog tot duizend jaar geleden vormden ouderen maar een klein onderdeel van de gemeenschap. Er was sprake van transgeneratiele zorg. Grootouders zorgden voor de kleinkinderen. Die waren van grote betekenis voor het voortbestaan van de familie. En zodra

Jan van Hooff: "Ik zou wel honderdduizend willen worden om te zien hoe het evolutionair verder gaat."

oma zorg nodig had, ging ze dood. Tot die tijd leefden grootouders bij de kinderen. Dat gebeurt overigens nog op veel plekken in de wereld hoor. Tot voor kort ook nog in Nederland op het platte land."

Zo'n 15 duizend jaar geleden zijn we dieren gaan houden, graan gaan verbouwen en later voedsel gaan bewerken. Veel later kwamen daar allerlei medische voorzieningen bij. Sinds de 19de eeuw zijn mensen steeds langer gaan leven. Van Hooff: "Die ontwikkelingen hebben enorme consequenties gehad voor de bevolkingsgroei, zeker in het rijke Westen. Hoeveel mensen kan de planeet aan? Dieren, die die ontwikkeling niet hebben doorgemaakt, zijn de afgelopen tweehonderd jaar niet aantoonbaar langer gaan leven. Integendeel: grote zoogdieren worden met uitsterven bedreigd. Door de mens."

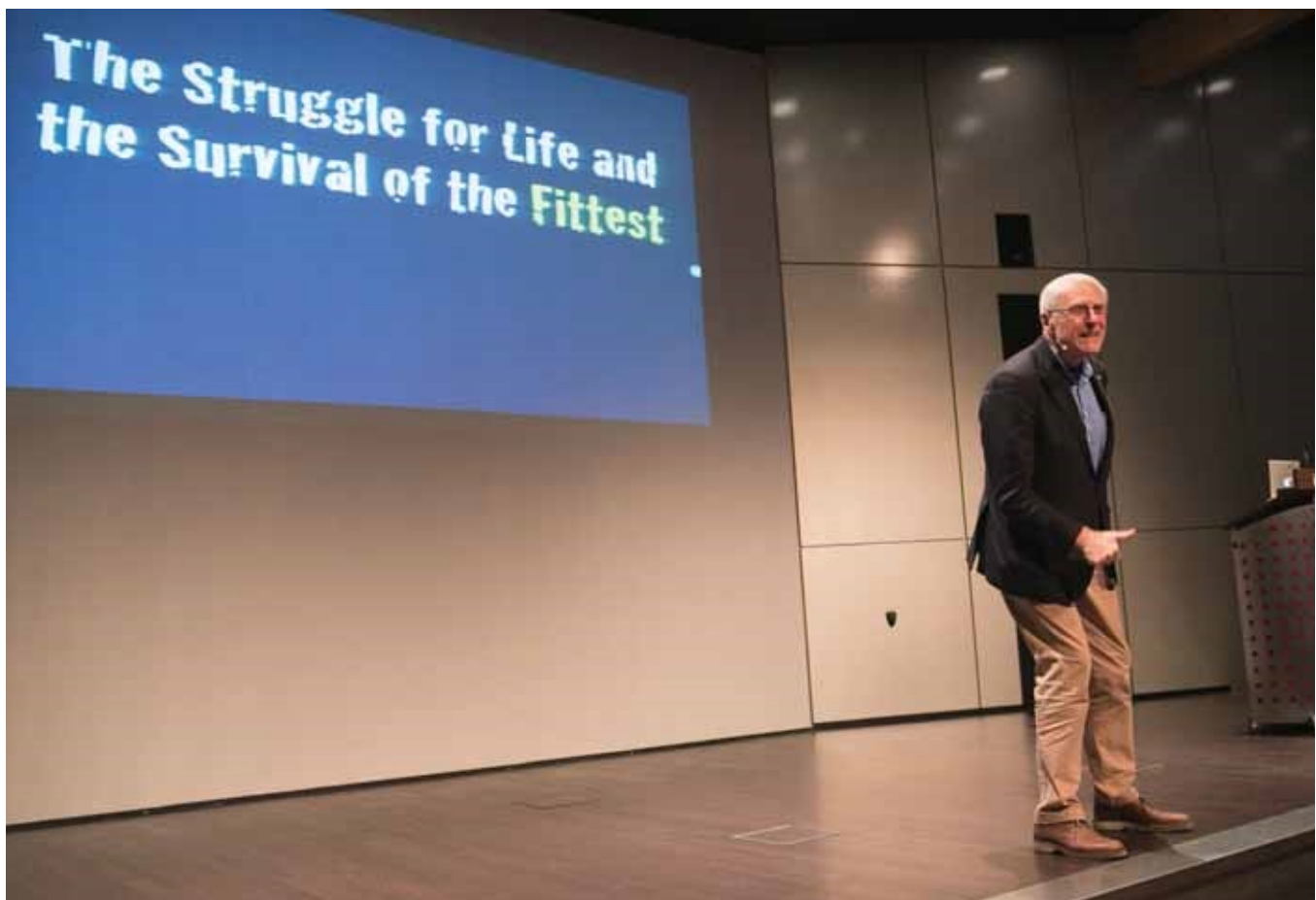
Wederzijdse dienstbaarheid

Als Jan van Hooff desgevraagd de link tussen de basis van het dierlijke en menselijke zorgsysteem legt, maakt hij een grote stap terug in de tijd. "Onze voorouders hadden wel in de gaten dat ze moesten samenwerken om te overleven. Wederzijdse (zorg)systemen werken

het beste. Samen investeren, samen oogsten. Profiteurs werden uit het systeem verwijderd. Dat systeem was gebaseerd op wederzijdse dienstbaarheid. Dat zie je nog steeds: wie goed doet, goed ontmoet. Als jij voor een naaste zorgt, gebeurt dat omgekeerd ook vaak. "Daarnaast bestaat er nog zoiets als altruïstische dienstbaarheid. Stokstaartjes zijn daar een voorbeeld van. Eén stokstaartje offert zich op om de wacht te houden en de groep verwanten te waarschuwen voor

"Een systeem waarbij een antenne voor behoeftes van anderen is, is een waardevol systeem"

jakhalzen, hyena's en arenden. Het mooie is dat waar dieren samenleven met verwanten, ook zorg is. Tenminste als er ook intensieve jongenzorg is, want daar ligt de oorsprong. Een voorbeeld? Kijk naar de hondachtigen. Die zijn onderling heel coöperatief; ze hebben zelfs 'communale jongenzorg'. Ze hebben bij uitstek een enorme empathische gevoeligheid.

Nergens is de jongenzorg zo intensief als bij wolven. Die empathische gevoeligheid is evolutionair gezien oeroud.”

Oeroude waarden

In de overlevering van het aloude zorgsysteem zie je volgens Van Hooff nog steeds dat altruïstische dienstbaarheid en wederzijdsheid eigenlijk een voorwaarde zijn. Een systeem waarbij een antenne voor behoeftes van anderen is, is een waardevol systeem, zegt hij.

“Altruïsme wordt in tegenstelling tot egoïsme gekoesterd; het is een zorgsysteem dat werkt. Mensen krijgen zorg zonder dat daar iets tegenover hoeft te staan. Het systeem van altruïsme en hulpvaardigheid van onze voorouders hebben we uitgebouwd. Maar de basale waarden zijn oeroud.”

Zorg gaat altijd over wederzijdsheid en barmhartigheid. In essentie is aan die onderliggende waarden van onze voorouders niet veel veranderd, weet Jan van Hooff.

“Omdat de zorgbehoeften nu veel complexer zijn, is de zorg tot commerciële wederkerigheid verworpen. En is de zorg voor de naasten door een veranderde

samenleving minder vanzelfsprekend. Vroeger was een gezin een stevige entiteit. Nu gaan gezinnen na twintig jaar uit elkaar. Dat heeft gevolgen voor kinderen en grootouders. We hebben te maken met steeds complexere sociale afhankelijkheidsverbanden. Dat is een nieuwe dynamiek. Het evenwicht is veranderd. Ons huidige zorgsysteem is volgens mij een zoektocht naar een nieuwe balans.”

Honderdduizend jaar

In de toekomst kijken kan Jan van Hooff niet. Hoe het verder gaat met de planeet is ongewis. “In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst”, betoogt hij. “Leven is continu aanpassen aan het milieu. We denken dat de wereld maakbaar is, maar we hebben geen idee wát we willen maken. Willen we zorgrobots? Willen we dat gentechnologen onze levensduur verlengen tot vijfhonderd jaar? Ik zou wel honderdduizend willen worden om te zien hoe het evolutionair verder gaat. Evolutie gaat met horten en stoten in reactie op onvoorspelbare veranderingen. Dat gebeurt niet van vandaag op morgen.”